

SZELÉNYI IVÁN—VÁGVÖLGYI ANDRÁS

TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL, POLITIKAI-KULTURÁLIS INFORMÁLTSÁG SZEGEDEN ÉS PÉCSETT

A társadalmi részvétel problémája a szocialista demokrácia fejlődésének jelenlegi szakaszában *méltán kelt figyelmet* a szociológusok körében, hiszen a társadalom előrehaladásának egyik fontos feltétele az, hogy emelkedjék a lakosság részvételének, aktivitásának a szintje, minél többen nyilvánítsanak véleményt a kollektívumot érintő kérdésekben, és alakuljon olyan légkör, mely elősegíti a társadalom egészének bekapcsolódását a közügyek intézésébe. A szociológus számára a társadalmi részvétel kérdésén túlmenően nagyon hasznosak azok a jelzések is, amelyek a politikai és kulturális informáltság adott szintjét mutatják, segítségükkel ugyanis a tudati viszonyok válnak jobban megközelíthetőkké. A címben szereplő problémát is igyekezett megközelíteni az az *empirikus vizsgálat*, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete az ÉVM Városépítési Tudományos és Tervező Intézetével 1968 nyarán közösen végzett. A kutatás fő célkitűzése a két város társadalmi és urbanisztikai szerkezetének a feltárása volt, a munkát Konrád György és Szelényi Iván irányította. Jelen cikkünk e vizsgálat eredményeire támaszkodik.

A vizsgálat nagyobb részénél a *megfigyelési egység* a család volt, a két városban élő családoknak mintegy 3 százalékra került be a véletlen módszerrel kiválasztott mintákba. A mintába került családok egy részénél véletlen módszerrel még kiválasztottuk valamelyik felnőtt családtagot is, e módszer alkalmazásával Szegeden 704, Pécssett pedig 840 egyén kikérdezésére került sor. Az egyéni interjúk megközelítően a városok felnőtt lakosságának egy százalékára terjedtek ki, így a választott módszer elfogadható reprezentációt biztosított.

Az egyéni interjúk során főként a városokkal szembeni attitűdök megragadására törekedtünk, érdeklődésünk elsősorban a lakosság a városokkal szembeni elvárásaira, az adott urbanitás szintjével való azonosulásra és a városok által nyújtott életlehetőségekkel való elégedettségre irányult. Az elmondottakon túlmenően kérdéseket tettünk fel a társadalmi részvétellel és a politikai-kulturális informáltsággal kapcsolatban is.

Kutatási koncepciónkban — az előkutatások eredményeire is támaszkodva — önmagunknak a problémát úgy fogalmaztuk meg, hogy a szervezesebben növekvő város (Szeged) esetében nagyobb számban találunk majd a helyi ügyek iránt érdeklődő, azokban tájékozott és társadalmilag-politikailag is aktív lakosokat. Ismeretes, hogy a hazai nagyvárosok között Pécs fejlődése mennyivel energikusabb és gyorsabb volt, mint Szegedé. Pécs fejlődésében — különösen az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején — nagy szerepet játszottak a különböző központi szervek és iparvállalatok, melyek nem a helyi tanács irányítása alatt működtek. Logikusnak látszott tehát feltételezni, hogy Pécssett többen lesznek majd a lokális kérdések iránt érdektelenek, olyanok, akiknek egy része általában közömbös lesz a közügyek iránt, míg más része a lokálpatriótákkal szemben inkább országos perspektívában szemléli az eseményeket. Ha tehát válaszadóinkat e szempontból három típusba:

a közömbösökébe, a lokálpatriótákéba és a lokalitásokon túltekintőkébe sorolnánk, akkor eredeti hipotézisünk szerint Szegedet Pécestől a második típus nagyobb részaránya különböztetné meg.

Mit mutatnak ezzel szemben a két városban végzett vizsgálatunk eredményei? Elsősorban azt, hogy eredeti hipotézisünk elnagyolt volt és nem vetett számot a vizsgált jelenségek befolyásoló tényezők rendkívüli komplexitásával.

Ha a társadalmi részvétel kérdését vizsgáljuk, akkor szembeötlő, hogy a két város között *érdemleges különbség* nem mutatható ki. Teljesen egyértelműen áll ez azokra a kérdéseinkre, amelyekben azt tudakoltuk, hogy milyen gyakran tettek a megkérdezettek valamit szűkebb lakóhelyükön, vagy a város egészében jelentkező problémák megoldása érdekében. Megfigyelhető, hogy a szűkebb lakóhelyi, szomszédsági ügyekben a megkérdezettek háromnegyede, illetve négyötöde soha semmit nem tett, a város egészét érintő kérdésekben ez az arányszám pedig már a 90 százalék fölé emelkedik. Kérdéseink megválaszolásánál nagy *jószággal és őszinteséggel* találkoztunk, ez jellemezte válaszadóinkat akkor is, amikor az iránt érdeklődtünk, hogy milyen eredményesen tudják a különböző szintű lokális döntéseket befolyásolni. A mérleg itt Szeged javára billent, ugyanis Szegeden mintegy 4 százalékkal többen vélekedtek úgy, hogy eredményesen tudnak beleszólni a közvetlen lakóhelyüket érintő döntésekbe. E négy százalékpontos különbség nem hatalmazna fel bennünket arra, hogy ennek túl nagy jelentőséget tulajdonítsunk, ha más adatok nem erősítenék meg azt a képet, hogy Szegeden a politikai aktivitás, a politikai tájékozottság *más szerkezetű és magasabb szintű, mint Pécsen*. E megállapítást erősítik azok az adatok, amelyek szerint Szegeden csaknem 10 százalékkal többen vélekednek úgy, hogy a közvetlen lakóhelyükön felmerülő problémák elintézésében legcélszerűbb, ha tanácsstagjukhoz fordulnak. Érdekes megfigyelni, hogy ezzel szemben a pécsiek inkább bíznak a tanácsi tisztviselőkben, az újság és a jó ismerősök segítségével. Úgy tűnik, hogy a legszűkebb helyi kérdésekben Szegeden nagyobb a bizalom a tanácsstagok iránt, amit viszont lényegesen leront az a tény, hogy meglehetősen nagy azoknak a száma, akik a saját lakókörzet tanácsstagját nem tudták megnevezni, illetve más, esetleg ismertebb tanácstagot neveztek meg.

Figyelmet érdemel azonban az, hogy mind Pécsen, mind Szegeden többen bíznak tanácsstagjukban, mint ahányan annak a nevét ismerik. A lokális döntések befolyásolási módzataival foglalkozó kérdésünknek volt egy másik érdekessége, és pedig az, hogy milyen alacsony számban nyilatkoztak úgy, hogy e döntések érdekében semmit nem érdemes tenniük. E válasz kategóriákhoz tartozók aránya mindkét városban a 10 százalék alatt maradt, ami azt mutatja, hogy az ügyekbe való beleszólás igénye mélyen benne él a lakosságban, *olyan érdekeltégi szint van kialakulóban*, amelyre a továbbiakban nemcsak számítani, de építeni is lehet.

Interjúinkban kitértünk a *tömegközlelési eszközök* szerepére is. Közismert, hogy a rádiót és az újságokat elárasztják a városfejlesztési és kommunális kérdésekkel foglalkozó levelek. A látszat alapján könnyen arra a következtetésre juthatnánk, hogy e csatorna fontos szerepet játszik helyi politikai életünkben. Ezzel szemben a valóság az, hogy a levelek írói a lakosság nagyon szűk — elsősorban az átlagnál magasabb iskolai végzettségű és idősebb — köréből kerülnek ki. A levelek írói többségükben nyugdíjasok, vagy legalábbis a nyugdíjkor felé járók, foglalkozásra nézve pedig elsősorban alkalmazottak és szellemi foglalkozásúak.

Vizsgálatunkban szerepeltettünk olyan kérdéseket, amely arra vár választ, hogy a város egészét érintő problémák esetében érdemesebbnek látszik-e országos szervezetekhez fordulni. Ezt, mint leghatékonyabb eljárást, a megkérdezettek csupán 1—2 százaléka választotta. Az eredménnyel nagyon elégedettek lehetünk, egyben az is megállapítható, hogy a válaszok ilyen alakulása saját hipotézisünket cáfolta meg, ugyanis Pécs esetében feltételeztük — e városban a központi szervek sokkal inkább beavatkoztak a városfejlesztésbe —, hogy majd lényegesen többen lesznek olyanok, akik a központi szerveket tartják inkább megfelelőnek a város egészét érintő problémák megoldásában.

Felvetődik a kérdés: vajon tudunk-e valamit mondani arról, hogy a lakosság helyi döntésekben való részvételének adatainkban tükröződő szintje magasnak vagy alacsonynak minősíthető? Sajnos, hazai vizsgálatok e kérdéskörrel eddig nem foglalkoztak, vonatkozik ez általában a szocialista országokra is. A nemzetközi politikai szociológiai irodalom nem túlságosan gazdag az ilyen típusú felmérésekben. A fejlett tőkés országokban a politikai szociológiai kutatások tradicionális területe a választói magatartás vizsgálata. E kérdéskörnek hatalmas irodalma van, ez azonban a mi szempontunkból nem alkalmas az összevetésre. Ezekben az országokban a lakosság politikai részvételének szintjét kutatva, a szociológusok többnyire megelégednek annak feltárásával és elemzésével, hogy az állampolgárok milyen arányban vesznek részt a különböző szintű választásokon, mi az oka a választásoktól való tartózkodásnak, ki milyen pártra szavaz, milyen csatornákon keresztül befolyásolható a választói magatartás.

A politikai szociológiai irodalomban 1963-ban jelent meg egy *úttörő jelentőségű munka* (Almond, G. A.—Verba, S.: *The Civic Culture*. Princeton), amely teljesen újszerűnek mondható nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményéről számol be. Almond és Verba e vizsgálatokban, amelyet öt országban (USA, Anglia, NSZK, Olaszország és Mexikó) végeztek, a *politikai részvétel fogalmát tágabban értelmezték* és szakítottak azzal a konzervatív polgári demokrácia-elmélettel, mely a demokrácia lényegét a képviseleti demokráciában látja. Idézett vizsgálatukban kérdéseket tettek fel arra vonatkozóan, hogy a lakosság milyen befolyást tud gyakorolni a politika gyakorlatának különböző szintjeire. Alábbi táblázatunk adatai azt mutatják, hogy a vizsgált országokban hogyan ítéli meg a lakosság saját befolyását a helyi ügyekben.

	USA	Anglia	NSZK	Olaszország	Mexikó
	a megkérdezettek %-ában				
Van befolyása a helyi ügyekre	77	78	62	51	52
Nincs befolyása a helyi ügyekre	23	22	38	49	48

(Forrás: Almond, G. A.—Verba, S. i. m. 186. old.)

Távol áll tőlünk, hogy a más módon feltett kérdésekre adott válaszokból, túlságosan messzemenő következtetéseket vonnánk le. Tudományos kritériumoknak megfelelő összehasonlítás e vizsgálat sorozat és saját kutatásaink között egyértelműen már csak azért sem valósítható meg, mert a két vizsgálat módszere nem volt azonos. Ennek ellenére mégis szembeötlő a két hazai város lakosságának válaszaiból azoknak a magas arányszáma, akik úgy vélték, hogy a helyi ügyekre semmi befolyásuk nincs (ez 75—90% körül alakul). Ugyancsak kérdéses, hogy kedvezőbb lenne-e az összehasonlítás, ha a tényleges részvételről is lennének az Almond—Verbe-féle kutatásokból adataink.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Szeged és Pécs között a lokális döntésekben való részvétel tekintetében lényeges eltérések nem mutathatók ki, az azonban világosan látszik, hogy Szegeden a legszűkebb lakóhely ügyeiben a lakosság valamivel *nagyobb aktivitást* tanúsít, mint Pécsen. A másik fő tanulság pedig az, hogy a szegediek lényegesen *nagyobb bizalommal* vannak tanácstagjaik iránt; ügyesbajos dolgaik intézésére, az egész közösséget érintő ügyekben többször igénylik a tanácsstagok közbenjárását, mint a pécsiek. Az elmondottak értékéből semmit nem von le az, hogy nemzetközi összehasonlításban mindkét város lakossága meglehetősen inaktívnak, de legalábbis közömbösnek tűnik.

Mint az előbbieken már jeleztük, tájékozódunk a politikai és kulturális informáltság kérdésében is. Adataink értékelése során feltűnt, hogy a *tájékozottság szerkezete* a két városban teljesen ellentétes. Az informáltság fokának és szerkezetének mérésére tíz kérdést tettünk fel, ezek közül öt politikai, öt pedig kulturális jellegű volt. Az utóbbiak részben a helyi kulturális életben való tájékozottságot igyekeztek felmérni, részben olyan problémákat exponáltak, amelyekben az igazi „lokálpatriótának” mindenképpen tájékozottnak kell lennie.

A két város vonatkozó adatait összevetve feltűnik, hogy az informáltsági szintet tekintve semmi különbség nem mutatható ki. Szinte százaléknnyira pontos mindkét városban azok aránya, akik „jól tájékozottnak” mondhatók. E kategóriába tartozók a feltett tíz kérdés közül legalább hétre helyesen válaszoltak. A megkérdezetteknek körülbelül az egyharmada tartozik e felső információs szinttel rendelkezők körébe. A másik oldalon találjuk azokat, akiket „rosszul tájékozottnak” nevezhetünk, hiszen legfeljebb csak három kérdésre tudtak helyesen válaszolni. Ezek aránya mindkét városban a megkérdezettek egyötöde alatt maradt. Az elmondottakból kitűnik, hogy milyen nagy hányadot képviselnek azok, akik a *középtájon* helyezkednek el, hol az egyik, hol a másik végpont felé szóródva. Felmerül a kérdés: ez az egybeesés mondhat-e valamit azoknak, akik a két város azonosságait és különbségeit vizsgálják. Az előbbieket — éppen az egybeesések miatt — alig mondanak vallamit. Mindjárt változik azonban a kép, ha az informáltság szerkezetét nézzük. Azonnal kitűnik, hogy Szeged *szisztematikusan vezet* a politikai kérdésekre vonatkozó informáltságban, ezzel szemben Pécs e téren határozottan elmarad, viszont megelőzi Szegedet a kulturális és lokálpatrióta kérdésekben, illetve az ezekre vonatkozó informáltságban. Úgy véljük, hogy a két város különbözőségének kérdése ebből az aspektusból nézve határozottan érdekes, ez indított bennünket is arra, hogy kísérletet tegyünk e probléma megközelítésére. Az előzőekben már utaltunk rá, hogy volt olyan kérdésünk, amelyik a tanácsstag ismeretére vonatkozott. E tekintetben mindkét városban egyaránt a legrosszabbul tájékozott a lakosság. A politikai kérdések között e kérdésre kaptunk a legalacsonyabb százalékban helyes válaszokat.

Számunkra meglepő volt, hogy éppen a *lokális szinthez közel ilyen alacsony fokú a tájékozottság*. Hipotézisünkben e problémát úgy fogalmaztuk meg, hogy a lokális szint látszik olyannak, ahol a tájékozottság és az aktivitás a leginkább megnyilvánul. A társadalmi részvételnél ez a feltevésünk helyesnek bizonyult, annál meglepőbb tehát, hogy a tájékozottságnál feltevésünk nem vált be. Viszonylag jelentéktelen Szeged és Pécs között a különbség a városfejlesztési ügyekben való tájékozottságot illetően. Ezt a rekonstrukcióról való ismeret kapcsán próbáltuk megvizsgálni. A szegediek esetében — többek között a Hazafias Népfront e téren végzett jó munkájának is köszönhető — 87%-ban adtak helyes válaszokat kérdésünkre, ez az arány Pécsnél alacsonyabb (80%), de szintén igen jónak mondható. A várostervezés jó propagandáját is bizonyítják az előbbi adatok, hiszen mindkét városban a lakosság túlnyomó többsége ismeri a terveket, figyelemmel követi egyben azok megvalósulását is. Szeged azonban nemcsak e kérdésekre kapott jó válaszok százalékos részesedésében vezet, hanem az iparfejlesztésre vonatkozó kérdésre adottakéban is megelőzi a dunántúli várost. Szeged lakóinak *kiemelkedő tájékozottságát* bizonyítja, hogy 20 százalékkal többen mondtak Szegeden erre a kérdésre helyes választ, mint Pécsnél. Az elmondottak alapján már természetesnek hat, hogy körülbelül ugyanez az arány mutatható ki a Tisza-parti város javára például az országgyűlési képviselők nevének ismeretében.

Ha a politikai informáltság szintjét a rendelkezésre álló nemzetközi adatokkal egybevetjük, megállapítható, hogy egyik városnak sincs oka szégyenkezni lakóinak tájékozottsága miatt. Különösen kiemelkedő e tekintetben Szeged, s mindenekelőtt az a tény, hogy a megkérdezetteknek itt több mint 80 százaléka — s a válaszadásra vállalkozók több mint 90 százaléka — helyesen adta meg a városi tanács

elnökének nevét. Ez az eredmény nemzetközi összehasonlításban is magasan kiemelkedő.

A nemzetközi összehasonlításhoz adatokat találhatunk az előbbieken már említett Almond—Verba kutatásban. Ismételten meg kell jegyeznünk, hogy a náluk közölt adatok ugyan sok vonatkozásban nem vethetők össze a mi eredményeinkkel, már csak az eltérő módszer miatt sem, mégis indokoltnak látszik annak megállapítása, hogy a magyar városi népesség politikailag informáltabb az olasz és a mexikói lakosságnál, és tájékozottságban megközelíti a legfejlettebb tőkés országok általános szintjét.

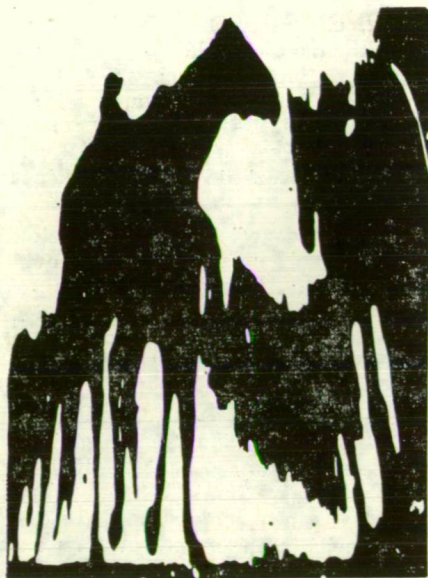
Mint az előzőekben már utaltunk rá, a nem politikai jellegű kérdésekben a pécsiek határozottan tájékozottabbak. A pécsi adatok kedvezőbb alakulása még jobban akkor tűnik ki, ha a jó válaszokat az összes megkérdezettek százalékában fejezzük ki. Ez azért lényeges, mert több esetben Szegeden nagyon magas volt a nem válaszoló aránya. Bizonyos esetekben a nem válaszolás és a rossz válasz közel hasonló értékű.

Visszatérve eredeti hipotéziseinkhez, felvetődik a kérdés: eddigi eredményeink mennyiben látszanak módosítani kiinduló feltevéseinket. Kutatásunk kezdetén, a hipotézis kidolgozása idején nem vettük — s adatok hiányában nem is vehettük — eléggé számításba a két város társadalmi szerkezetében mutatkozó elég lényeges különbségeket. Átfogó vizsgálatunk — melynek jelen cikkünk csak egyik aspektusa — fényt derített arra, hogy Szeged mind az iskolai végzettség, mind a munkamegosztásban elfoglalt hely tekintetében polarizáltabb. Szegeden van Budapest mellett az ország legnagyobb egyeteme, talán ez is — sok más mellett — magyarázza az értelmiség nagyobb arányát, de ugyanakkor nagyobb a mezőgazdaságból élő népesség aránya, és több a nyugdíjas is. Szeged — vizsgálatunk más adatai alapján — egy kicsit a végletek városa. Itt nagyobb a 8 általános iskolát sem végeztek részese, de ugyanakkor az egyetemi oklevéllel rendelkezők aránya is. Pécs sajátos fejlődése, hagyományosan ipari jellege nagy számmal vonzotta magához a szakmunkásokat és a technikusokat. Talán nem érdektelen ezeket néhány adattal illusztrálni. Pécsen a szakmunkások magas számaránya különösen kiemelkedő (27,5%, a szegedi 19,8%-kal szemben). A két város különbözősége azonban nemcsak ebben nyilvánul meg. Hogy a kínálózó sok példa közül csak egyet emeljünk ki, megemlítjük, hogy milyen nagy különbség, eltérés regisztrálható a bevándorlók szerkezetében. Kezdeti hipotézisünkben csak általában beszéltünk bevándorlókról, de arra nem gondoltunk — és miért is gondoltunk volna? —, hogy Pécsen lényegesen magasabb a közvetlen faluról beköltözettek aránya, ezzel szemben Szegeden erősebb a városról bevándoroltak csoportja. De sorolhatnánk más példákat is, amelyek e térben nem nagy távolságban elhelyezkedő, nagyjából azonos nagyságrendű és az urbanitás fokán is hasonlóan elhelyezkedő két város képét színeiben oly sok esetben másnak mutatják.

És most végül visszatérve a szegediek magasabb szintű „politikusságára”, arra, hogy aktívabbnak és lényegesen jobban tájékozottabbnak mutatkoznak, az okokat keresve két dologra hívnánk fel a figyelmet. Szegeden sokkal nagyobbnak látszik az „öslakosság” és a bevándorlók között az értelmiségiek magasabb arányszáma. Pécs jobb és magasabb szintű kulturális tájékozottsága minden valószínűség szerint a középrétegek nagyobb arányára vezethető vissza. Valószínűnek látszik, hogy a faluról Pécsre költöző munkás előbb illeszkedik be a város kulturális életébe — hiszen a városba költözésének egyik motívuma is lehet a kultúra iránti vágy —, de lassabban ismeri ki magát a város politikai struktúrájában s talán később is aktivizálódik. Ezzel szemben a szegedi „öslakókat” találjuk, akik egész életük tapasztalataira támaszkodva jobban tájékozódnak a helyi politika szférájában, de alacsonyabb iskolai végzettségük folytán már kevésbé érdeklődnek a helyi kultúra és tudomány kérdesei iránt. E megállapításunkat egyelőre csak hipotézisnek tekintjük, amelyet további adatokkal lehet megerősíteni vagy elvetni. Ugyancsak további vizsgálatra szorul Szeged „politizáltabb” társadalmi légkörének a felderítése. Egyelőre

csak megkockáztatjuk azt a feltevésünket, hogy e „politizáltabb” légkör kialakulásában a város politikai hagyományai jelentős szerepet játszottak, s nem kerülheti el a figyelmünket az a tény sem, hogy az elmúlt két és fél évtizedben az országos politika színterén több szegedi indulású politikus foglalt el jelentős helyet. E politikusok személyén keresztül tűnik talán úgy a szegediek szemében, mintha a város helyi politikai élete szervezettebben kapcsolódna az ország politikai vérkeringésébe.

Vizsgálatunk sok levonható következtetéséből ez alkalommal csupán a társadalmi részvétel és a politikai-kulturális informáltság kérdéseit vettük nagyító alá. Mint jeleztük is — több vonatkozásban még mindig csak a hipotézisek szintjén lehet megfogalmazni bizonyos problémákat. Kutatásunk teljes feldolgozása után lesz majd lehetőség arra, hogy a két városról teljes és a társadalmi valóságnak minden tekintetben megfelelő kép alakuljon ki.

SZÁVAY ISTVÁN: LOVASOK